

6. Az erdőgazdaság támogatása

A visszacsatolt terület magas fokú erdősültsége (31,3%) azt jelentette, hogy az erdőgazdaság munkaalkalmak és kereseti lehetőségek szempontjából az egyik legfontosabb gazdasági tényező volt, különösen a Csíki és Gyergyói medence községeiben. Itt a mezőgazdasági terület 40,0% illetve 35,7%-a volt erdős terület.²⁶⁶

Az első helyzetfelmérések megállapították, hogy Csík vármegye „birtokviszonyai erdőgazdálkodási szempontból teljesen rendezetlenség. Kaothikus a helyzet az erdőkitermelések tekintetében is...” 1941. nyarán még mindig „késik az erdők törzskönyvének a felfektetése, az erdőbirtokossági társulatok megalakulása lassan halad, az erdő és legelő elkülönítések pedig még a kezdet kezdetén sincsenek.”²⁶⁷ Rövidesen azonban beindult a hatósági erdőrendezés, ennek fő intézménye „a Székelyföldi Erdőigazgatóság Csík-szeredán lett felállítva, a maros-tordai székelység kivételével a három tősgyökeres székely vármegye erdőségei ennek az igazgatóságnak a kerületébe soroztattak.”²⁶⁸

A települések erdőbirtokossági társulatainak anyag- és pénzkezelését az állam közigazgatási intézményei felügyelték. Udvarhely vármegye főispánja 1942 tavaszán az alábbi rendeletet közölte:

„Valamennyi erdő (köz) birtokosságnak, az összes községi előljáróságnak!

A 35.000-1938 F.M. számú rendelet 359 §-a alapján elrendelem, hogy az erdőbirtokosságok az 1942. évi költségvetésüket és 1941. évi zárszámadásukat a közigazgatási bizottsághoz jóváhagyás végett haladéktalanul terjesszék fel és a jövőben e kötelezettségüknek felhívás, vagy sürgetés bevárása nélkül tegyenek eleget. Figyelmeztetem, hogy a költségvetést mindaddig, míg az a közigazgatási bizottság által jóváhagyást nem nyert, végrehajtani nem

266 Oberding József György: Az erdélyi magyarság mezőgazdasága és mezőgazdasági szervezetei a román uralom alatt. In: Kisebbségi Közlöny. 1942. január. 16-30. és 19-20 p.

267 *Csíki Néplap*, 1941. június 25.

268 *Csíkvármegye Hivatalos Lapja*, 1941. 21. 229 p.

szabad.”²⁶⁹ A későbbi hatósági panaszokból arra következtethetünk, hogy a közbirtokosságok gyakran elmulasztották e rendelkezés betartását.

A kormányzat a „székelyföldi fakitermelés előmozdításának céljára 1941-ben 5 milliós kedvezményes hitelakciót engedélyezett.²⁷⁰ 1941-ben az állam a kopárok beerdősítésére 250 000 pengőt fordított, felállított 5 erdőigazgatóságot, 10 erdő-felügyelőiséget, 23 erdő-felügyelőiségi kirendeltséget és 27 erdőhivatalt. A görgényszentimrei al-erdészeti szakiskolánál 100 000 pengős beruházást eszközölt. Az erdőgazdálkodási szervek a székely erdőbirtokosságok faeladási szerződéseinek felülvizsgálásával ezeket a társulásokat 1,5 millió pengő jövedelemtöbbletbe juttatták.²⁷¹

Az addig járatlan helyeken vágott erdei útszakaszok is épültek, mint pl. a Hargitafürdőre vezető, vagy a Vargyas szurdokvölgyében épített utak. 1943-ban a kincstári erdőbirtokok feltárására és kitermelésére 150 km erdei vasút, és 60 km „elsőrendű főút” épült.²⁷²

A székelyföldi fakitermelés előmozdítását, a kisipari termelés beindítását a Nemzeti Önállósítási Alap is támogatta.

A szakszerű erdőgazdasági követelmények szerint a kopár területek befásítása, vadpatakok megkötése, erdők feltárása és a közszolgálat jó hírének helyreállítása volt az azonnali feladat.²⁷³

A székely közbirtokosságok keretében, a XIX. század végi arányosítások óta sem tűnt el teljesen a közerdők használatának gyakorlatából az egyenlő részesedés szokásjoga. Csík megyében némely közbirtokosság az egyenlőtlen haszonrészesedés alkalmazása ellen még a negyvenes évek elején is szembeszállt a hatóságokkal. Csík megye alispánja egyik 1941. tavaszi jelentésében arról számolt be, hogy „habár lassan de megindult a közbirtokosságok

269 *Udvarhely Vármegye Hivatalos Lapja*, 1942. 113 p.

270 EMGE jelentés... 13 p.

271 i.h.: 66c p.

272 *Erdélyi Gazda*, 1943. július 331. p.

273 *Dr. Földvári László: Erdőgazdasági kérdések és feladatok a felszabadult Keleti és Erdélyi országrészekben.* In: *Kárpátmedence*, 1941. május. 44–47 p.

belső életében a tisztuló folyamat. A magyar erdőtörvények értelmében sok közbirtokosság átalakult erdőbirtokossági társulattá. Ezekkel az átalakulásokkal kapcsolatban a lehetőségekhez mérten kiigazítatnak a névjegyzékek s végleges megállapítást nyertek a haszonrészesedések. Fel kell azonban hívnom az illetékesek figyelmét, az egyes közbirtokosságoknál mutatkozó ama tünetekre, hogy az arányosítási eljárás rendjén ítélettel megállapított arányrészesedéssel szemben az egyenlőség érdekében sok helyen nagyon agresszív magatartást tanúsítanak, elannyira, hogy az bátran volna kommunisztikusnak minősíthető.”²⁷⁴

Az alispán jelentésében a hatóságoknak a közbirtokosságok békítésére kompromisszumos megoldást javasol: „a kicsi és erdő nélküli Magyarország erdőtörvényeinek sokszor a helyi viszonyokra nehezen alkalmazható rendelkezései a törvény szellemének szem előtt tartásával, de a helyi szükségleteket is kielégítő módon nyerjenek alkalmazást.”²⁷⁵

A községek olykor a hatósági erdőrendtartási szabályokat is semmibe vették. 1942. tavaszán Csík megye alispánja jelentette, hogy „a vármegye területén jelenleg 5 csemetekert van, amelyeknek kiültethető csemete készlete 1942 év tavaszán volna elültetendő. Az állami csemetekert készletéből senki egy darabot sem igényelt, dacára annak, hogy a m. kir. földművelésügyi miniszter úr rendelete minden községben ki van függesztve s különösen a magán erdőbirtokosoknak igen nagy erdősítési hátralékaik vannak. Különösen a kászoni, gyimesi, békási kopár kőfolyásos vízmosásos oldalak, a véderdő területek beerdősítése volna sürgős, mely területek legnagyobb része magánbirtok.”²⁷⁶

1942-ben a rendeletek végrehajtása, az erdősítési hátralékok törlesztése helyett Csík megyében „az erdőbirtokossági társulatok nagy részének tavaszi közgyűlésén igen gyakran tapasztalható a törvényekkel való merev szembehelyezkedés és egyes kérdések

274 *Csík vármegye Hivatalos Lapja*, 1941. 21. 230.

275 Uo. 231.

276 *Csík vármegye Hivatalos Lapja*, 1942. 14. 110.

megoldásánál igen ritka a törvények tisztelete mellett az egyhangú határozat. A legkisebb szándék sem tapasztalható a vágások beerdősítésére, de még a kopár területek, a partvédelem, árvizek megakadályozása végetti ültetésekre sem. A birtokosok ezen magatartása később nagyon meg fogja bosszulni magát” – jósolta az alispán.²⁷⁷

Az új országhatárok között kedvezőbb lehetőségek nyíltak a fa értékesítésére. 1941 nyarán: „eladatlan fakészletei a Székelyföldön is csak azoknak a fűrészüzemeknek vannak, amelyek magasabb árakra spekulálva nem akarják készleteiket eladni. Az olaszok és a németek minden famennyiséget hajlandók felvenni s amellett, hogy a hivatalos árakat 15-30%-al túlfizetik, a Románián át történő elszállításról is maguk gondoskodnak.”²⁷⁸

Az erdőtulajdonosok a jobb értékesítés megszervezésének intézményi hátterét is igyekeztek megteremteni: „a kisüzemek most akként akarják a fakitermelés kereskedelmi hasznát is biztosítani maguknak, hogy közös eladási szövet létesítsenek. Erre nemcsak a külföldi szállítások, de a belföldi eladások szempontjából is szükségük van, mert a termelők belföldön csak a hivatalosan megállapított árakon adhatnak el, míg a viszonteladó, mely ez esetben a közös eladási szövet lenne, már belföldön is 15-20%-os felárral közvetítheti az árut a fogyasztók részére. A csíkmegyei kisüzemek kft. vagy rt. formában óhajtják létrehozni ezt a szövet...”²⁷⁹

A Gyergyói medencében a fakitermelést és értékesítést szövetkezeti keretekben szervezték meg. Ezt a gazdálkodási szervezetet a kormányzat is támogatta: „a kormányzat a szövetkezeti vezetők céljait megismerte, meglátta komoly akarásukat, célratörő magyar építő munkájukat, terveiket. Ennek a munkának az elvégeztetésére négymillió pengőt szavazott meg, melyből 600 000 pengő meg is érkezett. Ebből a pénzből a favásárlások már meg

277 *Csík vármegye Hivatalos Lapja*, 1942.14.112.

278 *Fol. Hung.* 2127. 11 p.

279 *Uo.* 12 p.

is indultak... Ez a pénz nem egyesek tőkésedését, meggazdagodását eredményezi, hanem az összekelység életfeltételeit javítja. A szövetkezet rendelkezésére áll a négymillió pengő bármikor.”²⁸⁰

A fakitermelés támogatására folyósított kedvezményes hitellehetőségekből a bankok is hasznot húztak: „a székelyföldi fakitermelés előmozdításának céljára 1941-ben engedélyezett 5 milliós kedvezményes hitelakcióból a lebonyolítással megbízott pénzüntézetek csak kb. 260 ezer pengőt helyeztek ki. Ez azonban még távolról sem azt bizonyítja, hogy a fakitermelőknek – különösen a múlt esztendőben – nem volt szükségük hitelre. Inkább amellet bizonyít, hogy a pénzüntézetek teljesen öncélú üzletpolitikát folytatnak.”²⁸¹

A felvett kishitelek törlesztése lassan haladt: sokan azért nem tudták törleszteni „az elmúlt évben az ilyen alapon felvett kölcsönöket, mert ha a fatermelést el is végezhették, a szállítási nehézségek fennálltak. Ezért szükségesnek látszott, hogy az eredeti lejáratú idő, 1942. dec. 31. meghosszabbítsassék. Az Erdélyrészi Gazdasági Tanács ilyen értelmű kéressel fordult a földművelésügyi miniszterhez, javasolva a visszafizetési határidőnek egy évvel való meghosszabbítását. A földművelésügyi miniszter méltányolta a Tanács kérését és közvetlen karácsony előtt táviratban értesítette a Gazdasági Tanácsot az öt milliós hitelkeretben felvett kölcsönök lejáratú idejének 1943. dec. 31-ig történt meghosszabbításáról.”²⁸²

A hitelek törlesztése azonban feltehetően erre a meghosszabbított határidőre se történt meg, 1943 decemberében az Erdélyrészi Gazdasági Tanács a kölcsönök lejáratú idejének újabb meghosszabbítását kérte a kormánytól, és egy 20 milliós újabb hitelkeret rendelkezésre bocsátását.

Egy erdélyi tanulmányútjáról jelentést készítő bankszakember 1941. nyarán úgy vélekedett, hogy a székely közbirtokosságoknak a hatósági ármegállapítás súlyos hátrányokat jelent: „a fakiterme-

280 *Gyergyó és vidéke*, 1943. január 15.

281 Uo.

282 *Gyergyó és vidéke*, 1943. január 15.

léssel kapcsolatban bátor vagyok még az erdőbirtokosok panasza-
ira rámutatni. A közbirtokosságok szerint a hivatalosan megállá-
pított tőárak nagyon alacsonyak. A panaszok indokolt voltát mi
sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a fűrészüzemek, a Magyar
Fa Rt. és a pénzüzetek is meg tudják találni számításaikat. A
fakitermeléssel kapcsolatos üzletek és nyereszkekdedések tehát vég-
eredményben a szegény székely nép tulajdonát képező erdőségek
tőárának alacsony voltán alapszanak.”²⁸³

A központosító, erőforrások felett rendelkezni kívánó állam és
az önrendelkezésének maradékait őrző székely községek konflik-
tusa legélesebben az egykori nagy közös vagyon a Csíki Magánjav-
vak körüli érdekellentétekben került felszínre. A Csík vármegyei
határőr székelyek leszármazottainak köztulajdonát kisajátító ro-
mán államtól hosszas – nemzetközi fórumokra is eljutó – peres-
kedés után sem sikerült visszaszerezni a tulajdon feletti rende-
kezést. A bécsi döntés után a csíki székely határőr családok
leszármazottai az ősi közbirtok mielőbbi tulajdonjogi rendezését
várták: „mi történt a Csíki Magánjavakkal az új helyzetben?
Feltehető volt az uralomváltozás után, hogy annyi hercehurca,
annyi kellemetlenség után a székely birtok helyzete véglegesen
megoldódik. A 6010-1941.M.E. számú miniszteri rendelet volt az
első lépés, amely a helyzetet tisztázni kívánta.” A csíki székelyek
csalódottan vették tudomásul, hogy a magyar állam sem állítja
vissza jogaikba: a rendelet értelmében a törvényhatóság választja
a Magánjavak 8 tagú igazgatótanácsát, „fedhetetlen életű és
erkölcsű csíki székelyek közül.” Az igazgatótanács elnöke a ren-
delkezés szerint az alispán.²⁸⁴ „Eszerint a vagyon kisajátítási
célokra igénybe nem vett részét alispán elnökletével 8 tagú igazgató
választmány veszi át. Az igazgató választmány tagjait a megye
törvényhatósági testülete választja. A vagyon kiosztott részét zár-

283 Uo.

284 *Csíki Lapok*, 1941. augusztus 17. 33. sz.

gondnoki kezelésbe veszik. A zárgondnokot a vagyon felügyeletével megbízott vallás és közoktatásügyi miniszter nevezi ki.”²⁸⁵

Ezt a rendelkezést a Csík megyében heves ellenkezéssel fogadták. A törvényhatósági gyűlésen – amikor el kellett volna fogadni a rendelkezést és meg kellett volna választani az igazgatótanácsot – a képviselők többsége ellenállt. A felszólaló Pál Gábor országgyűlési képviselő történelmi és jogi érvekkel támasztotta alá, hogy „a kormány rendelkezése ellenkezik azzal a harccal, melyet másfél évtizeden keresztül a vagyon érdekében jogtalan, minden alapot nélkülöző román intézkedésekkel szemben folytattak... kétségbevonhatatlanná kell tenni minden időkre a csíki székely határőrök leszármazottjainak tulajdonjogát. Nem lehet kinevezett törvényhatóságra bízni a vagyon igazgatóságának megválasztását. Kinevezett elnök nem állhat a vagyon élén.” Egy másik felszólaló szerint „a helyes megoldás az lett volna, ha a kormány egyszakaszos rendelettel megállapítja: a román agrárbíróóság Csíki Magánjavakra vonatkozó határozata törvénytelen volt. A vagyon a csíki határőrcsaládok leszármazottjaié. A tulajdonosok az 1909-es, szabályszerűen jóváhagyott alapszabályok szerint birtokba és kezelésbe veszik.” Végezetül a „törvényhatósági bizottság nagy többséggel Pál Gábor javaslata mellett foglalt állást. Eszerint emlékiratban ismertetik a kormánnyal a helyzetet. Addig a választásokat nem tartják meg.”²⁸⁶

Hiába szerepelt a visszacsatolás után állandóan napirenden a csíkmegyei székely nép kívánsága, hogy rendezzék azokat a változásokat, amelyek a két világháború között történtek a közvagyonok állapotában, a méltányosnak gondolt jóvátétel késett. 1942. tavaszán a négy székely megyéből 50 tagú gazdaküldöttség kereste fel Bánffy Dániel földművelésügyi minisztert és kérte, hogy az agrártörvénnyel „a románok által kisajátított 150 000 hold erdő és legelő területet újból a székelység szolgálatába állítsák...

285 Csíki Lapok, 1941. szeptember 14. 37. sz.

286 Uo.

A székely közvagyon magyar iskolákat és közintézményeket tartott fenn, a községek közterheinek fedezését szolgálta, s a legeltetési és kihasználási joggal a székely lakosság megélhetését legnagyobb részben ez biztosította.” Az átnyújtott emlékirat leszögezte, hogy a székelyek „ennek a közvagyonnak egy talpalatnyi részéről sem mondanak le és nem nyugszanak bele annak szétforgácsolásába, vagy megcsonkításába.”²⁸⁷

A miniszter, „mint erdélyi ember” ígéretet tett, hogy szorgalmazni fogja a székelyek panaszainak orvoslását. A Csíki Magánjavak fölötti rendelkezési hatáskör visszaállítását 1943. nyarán is türelmetlenül várta a vagyonközösség: „Csikmegye székely lakosságát elsősorúen érdeklő ügye tengeri kígyóvá vált. A vagyonközösség vagyona – amely pedig hivatva volna, hogy olyan különlegesen csíki gazdasági kérdéseket oldjon meg, amelyek keresztülvitelében az államhatalom akadályozva van – változatlanul nem az arra jogosultak által kezeltetik... A visszatérés után a magyar állam lépett a megszálló román állam jogainak birtokába, s így a vagyon birtokába is, azzal a különbséggel, hogy a Csíki Magánjavak ideiglenesen megválasztott igazgatóságának is szerep jutott a vagyon körül, de a vagyon kezelése és a vagyon feletti rendelkezési jog változatlanul állami hatáskör maradt (nem is egy, hanem két minisztérium hatáskörében) s pl. a visszatérés után a Magánjavak által megvásárolt Rakottyás fűrészüzem homlokzatán ma is „M. kir. fűrészüzem” felirat áll, az erdőségek kitermelését, a fűrészüzem vezetését és a termelt deszkaáru értékesítését ma is állami szerv végzi, s a Csíki Magánjavak megválasztott Igazgatótanácsa legfennebb pontot tesz ezen intézkedésekre. A Csíki Magánjavak székely határór leszármazott jogosult tulajdonosai élénk érdeklődéssel várják, hogy mikor kerül vissza a tulajdon tulajdonosainak birtokába és kezelésébe, s mikor teszi jóvá a magas kormány a visszatérés utáni harmadik esztendőben a román hatalom jogfosztó intézkedéseit a jogosultak teljes megnyugtatóására.”²⁸⁸ A Csíki

287 *Csíki Néplap*, 1942. április 15.

288 *Gyergyó és vidéke*, 1943. augusztus 13. 33 sz.

Magánjavak vagyona fölötti teljes rendelkezési jogot az egykori tulajdonosok leszármazottai, a magyar államtól sem kapták vissza.

7. Pénzügy, ipar, kereskedelem

Pénzügy

A visszacsatolt területeken jelentkező hiteligények minél gyorsabb és akadálytalanabb kielégítésére a Magyar Nemzeti Bank vezérigazgatója 1940. szept. 28-án figyelmeztette a „bizottságokat és a kirendeltségek vezetőit, hogy az egyes kirendeltségek körzetébe tartozó pénzügyi intézetek részére hitelkereteket állapítsanak meg. E hitelkeretek megállapításánál a szükséges gondosság mellett, a hitelügyi bizottságok és kirendeltségek vezetői a méltányosság követelményeit fokozottabb mértékben vegyék figyelembe, és indokolt esetben eltekinthetnek azoktól az összegszerű megkötésektől, amelyeket a Bank hitelkeretek megállapításánál általában követni szokott.”²⁸⁹

A következő hónapokban, években gyakran került sor a „méltányosság követelményeinek” figyelembe vételére, pl. a hitelek törlesztési határidejének gyakori megnyújtásában.

1943. őszén Oberding József György így jellemezte a MNB visszacsatolás utáni erdélyi hitelpolitikáját: „Erdély gazdasági életének fellendüléséről különben beszédesen tanúskodnak a Magyar Nemzeti Bank erdélyi fiókjai és kirendeltségei által folyósított visszleszámitolási hitel adatai is. Míg a visszleszámitolt váltók összege 1940. évben 700 182 pengőt, 1941. évben 25 462 627 pengőt és 1942. évben 51 075 518 pengőt tett ki.”²⁹⁰

A MNB megkülönböztetett hitelpolitikája az erdélyi pénzügyi intézetekkel szemben azt is jelentette, hogy „míg egyes pénzügyi intézetek különben saját tőkéknek csak 50 százalékáig részesülhettek a

289 MOL Z. 1373. 1 cs. 10 tétel.

290 Oberding József György: Erdély gazdasági élete. In.: *Kárpátmedence*, 1943. szeptember. 523 p.

Nemzeti Bank visszleszámitolási hitelében, Erdélyben annak 100 százalékaig részesülnek.”²⁹¹

A keleti és erdélyi országrészekre a kötelmi és hiteljogi jogszabályokat az 5.460/1941. ME rendelet terjesztette ki. Az itt rögzített határidőket a későbbi rendeletek, tekintettel a lassú hiteltörlesztésekre 1942. december 31-ig, illetőleg 1943. január 31-ig hosszabbították meg.”²⁹²

A kisiparosokat, induló kiskereskedőket kölcsönökkel segítette a Nemzeti Önállósítási Alap is. A visszacsatolás után egy év alatt „egy millió 700 ezer pengőt helyezett ki önállósítási kölcsönként az Alap, egyedül az erdélyi magyar ipar és kereskedelem új kiegészítésiértékének szakmai önállósulása és anyagi megerősödése érdekében. E hatalmas összeg 1 000–1 200 pengőig terjedő kihelyezések ezreit összesíti és beszédes ténye a kormány céltudatos gazdaságpolitikájának.” – írta a *Csiki Néplap*.²⁹³

A magánkereskedelem hitelszükségletének ellátására 1941 őszén a Magyar Általános Hitelbank, a Székesfővárosi Községi Takarékpénztár és a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank részvételével, 20 milliós hitelkeret felállításával hoztak létre Pénzügyi Központot.²⁹⁴

A kormány a keleti és erdélyi országrészek visszacsatolása kapcsán felmerült kiadások, valamint „általában a visszacsatolt területek gazdasági újjáépítésével kapcsolatos költségek fedezésére 500 millió pengő államkölcsön felvételét határozta el: az új Erdélyi Államkölcsön keretében a pénzügyminiszter úr 100 millió pengő névértékű kötvény jegyzését a gyáripari vállalatok jegyzései révén kívánja biztosítani és pedig a kölcsön jegyzésének az összes számbajövő gyáripari vállalatokra történő arányos elosztása révén. Az új államkölcsönből a gyáriparra eső 100 millió pengős tranche 98%-os árfolyamon kerül kibocsátásra s tíz év alatt fizetendő vissza 4,5%-os kamatozás mellett, tehát a kötvények hozadéka

291 Uo.

292 *Budapesti Közlöny*, 1941. július 24. 166 sz.

293 *Csiki Néplap*, 1941. október 8.

294 *Csiki Lapok*, 1941. november 23.

kereken 4,6%. A 4%-os kötvények kibocsátásának kelte 1941. november 1.”²⁹⁵

A MNB szakértői a mérlegadatokat, üzletvitel, piacon betöltött szerep, betétállomány, tulajdonosi összetétel – és nem utolsósorban olyan gazdaságon kívüli szempont alapján, mint „a megszállás alatt tanúsított magatartás” – ellenőrizték a kis vidéki pénzügyintézeteket és támogatási javaslatokat készítettek a bank vezetőségének. Udvarhely megyében például a Takarékpénztár Rt. székelyudvarhelyi fiókjáról egy ellenőrzés után a MNB vezetőségének az alábbi javaslat készült: „Az Intézet ügyvitelére gondos és óvatos. Mint a piac egyetlen magyar intézete, már a megszállás alatt tanúsított magatartására való tekintettel is érdemes támogatásra. Saját tőkéire való tekintettel csak kb. 60–70 m. P bankhitelre tudjuk ajánlani. Azonban a fiókján, a kolozsvári takp. hitelbankon keresztül nagyobb támogatásra volna méltó, részben, hogy az Iparbank Rt. segesvári szász intézet fiókjának versenyével megküzdhessen, részben hogy a piac nagy hitelszükségletének szolgálatára lehessen.” A Takarékpénztárnak nagyobb községekben – Székelykeresztúron és Oklándon – is fiókjai voltak.²⁹⁶

Alább az udvarhelyi Takarékpénztár üzletvévi jelentéseiből idézünk részleteket, a székelyföldi hivatalnokok más forrásokban, más gazdasági ágazatokban is rendszeresen megtalálható, tipikusnak mondható beállítódásainak dokumentálására. A kedvezmények elfogadásának ideológiája a támogatottak oldalán hasonló, diskurzusokban 1940-ben és később is ugyanazokkal az értekekkel érveltek: „nem ajándékot kérünk, hanem az eddig is megnyilvánult jóindulat fokozását, kölcsönpénzt kérünk, hogy azt józan, nemzetmegtartó, vagyongyűjtő székely népünkhöz juttassuk el, hogy itt a végvárakon a lelkiek mellett anyagiakban is megerősödjék, ezer éves határainkat az idők végtelenségéig megvédeni tudjuk.”²⁹⁷

295 MOL Z. 58. 213 cs. 952.

296 MOL Z. 1373. 2 cs.

297 MOL Z. 1373. 2 cs. 11 t. Az Udvarhely Megyei Takarékpénztár Rt. székelyudvarhelyi igazgatóságának jelentései és zárszámadásai 1940-1943.

Az 1941. üzleti évről készült jelentésben a hála hangja az uralkodó: „Ismerjük azt a megfeszített munkát, melyet kormányunk az elszibbasztott Székelyföld hiteléletének megalapozása érdekében tesz. Hálával eltelve jelentjük, hogy a Pénzügyi Központ intenciója alapján – miután intézetünk konverzióba esett mezőgazdasági követelése kihelyezésünk 80%-t meghaladta – részesültünk a kormány által az erdélyi és kelet-magyarországi hitelszervezet céljaira kibocsátott B. sorozatú kötvényekben, aminek haszna minden bizonnyal a folyó év üzleti eredményében fog jelentkezni.”²⁹⁸ 1942-ben a nehéz gazdasági és közlekedési viszonyokról és a kormányzati hitelek fogadásáról is beszámolt a jelentés: „Ma is az ország egyetlen megyéje vagyunk, amelynek nincs vasúti összeköttetése sem a központ felé és még csak a szomszédos megyék felé sem, hosszú és nehéz utat kell autóbusszal megtennünk, amíg vasúti állomásra érünk, aminthogy a nyugatra irányított áruink továbbra is háromszoros átrakodással közelítik meg rendeltetési helyüket. Udvarhely megye – amint azt a Miniszterelnök úr itteni látogatása alkalmával megállapította – az ország legmagyarabb és egyben legszegényebb megyéje, melynek nemcsak a vasúthiány az okozója, de abban része van a mezőgazdasági adottságoknak, kisiparunk leromlásának és a nagyipar teljes hiányának... az erdélyi gazdasági élet feljavítását szolgálja a Pénzügyi Központnak azon hitelakciója, mellyel különleges visszleszámlálási keretet állapított meg az erdélyi pénzügyi intézetek, így intézetünk számára is. A kisgazdák, iparosok és kiskereskedők részére folyósítandó ezen bankhitelek kamattétele 5,5% és visszafizetése indokolt esetben 5 év alatt is történhetik. Ezen rendkívüli hitel folyósítását november hó végén kezdtük meg és a nagy érdeklődésre való tekintettel máris kértük a hitelkeret kibővítését. A további megsegítést kívánja szolgálni a kormány azon hitelakciója, melynek keretében bankszerű fedezetel nem rendelkező kisebb kereskedők és iparosok részére 500–800 pengős kölcsönöket nyújtunk. Bizonyára a kölcsönösszeg kismérvű

298 Uo.

volta magyarázza, hogy ezen hitelakció iránt körünkben alig nyilvánul érdeklődés, viszont a keresztény kereskedelem és középipar megerősítését célzó hitelakció, melynek országos összegét 30 millió pengőben preluminálták, a formaiságok útvesztőiben ellanyhult... A székelyföldi fakitermelés érdekében korábban kezdeményezett és nálunk jelentős mértékben igénybevett fahitelek érvényességét a Földművelésügyi miniszter úr a folyó év végéig meghosszabbította, ami kétségtelenül jelentős mértékben érdekli közönségünket.”²⁹⁹ Az 1943. évi üzleti jelentésben egy fontos gazdaságpolitikai döntés kritikai értékelése szólalt meg: „Az általános gazdasági helyzetkép keretében kötelességünknek tartjuk felemlíteni, hogy Udvarhely megye ma is vasút nélkül tengeti életét s a megye határában feltárt földgáz csöveit Dés, Nagybánya és Kolozsvár felé rakják le, míg a három székely megye, melyet illetékes megnyilatkozásokban olyan szívesen ölelnek magukhoz, földgáz és részben vasút hiányában, leromlott kisiparral, a nagyipar teljes hiányával és bénított kereskedelemmel küzd a jobb jövőért.”³⁰⁰

Ipar

A visszacsatolt erdélyi városok iparszerkezete – Kolozsvár kivételével – kisipari jellegű volt. Egy 1940-es iparstatisztikai adatfeldolgozás megállapította, hogy az erdélyi városokban az ipari üzemek termelési értéke ezer lakosra számítva 170 ezer pengő volt, míg az országos átlag 188 ezer pengő. Az ipari üzemek általában kisebbek mint a trianoni területen, „mert egy üzemre országos átlagban 8200 pengő termelési érték volt megállapítható, ezzel szemben az erdélyi városokban csak 7300 pengő. A termelési értéket városokra és ezek lakosságára számítva a legkevesebb értékekkel Máramarossziget és Szilágysomlyó mellett a kutató-

299 Uo.

300 MOL Z. 1373. 2 cs. 11 t. Az Udvarhely Megyei Takarékpénztár Rt. székelyudvarhelyi igazgatóságának jelentései és zárszámadásai 1940-1943.

sunk területének két megyeszékhelye, Csíkszereda és Székelyudvarhely szerepeltek.³⁰¹

A gazdasági szakemberek értékelése szerint a visszacsatoláskor „a gyárüzemek tekintetében a leggyengébben a Székelyföld áll, itt a nagyipart szinte kizárólag a fafűrészek képviselik... A Székelyföld iparosítása elsőrendű fontossággal bír. Az iparosodást előmozdító tervek között szerepel a vízierő felhasználásával a Székelyföld villamosítása, Udvarhely vármegyében a földgáz bevezetése, a faipari adottságok jobb kihasználása, az építőipari anyagellátás fokozása, a székelyföldi ásványvizek értékesítésének fellendítése, Udvarhely vármegyének a vasúti fővonalba való bekapcsolása, a közutak folytatólagos javítása és bővítése, a vendégipar fejlesztése, az idegenforgalom fellendítése, ipari szakiskolák létesítése... Az I.M.I ez ideig 38 253 000 pengőt folyósított az erdélyi gyár és nagyipari vállalatok részére. A kisipari élet fellendítését a kormány az un. fedezet nélküli kisipari hitelfolyósítás útján iparkodott előmozdítani. Az 1942. év elején alakult az Országos Magyar Háziipari Központ erdélyi fiókja. A szervezet célja: a háziiparosok nyersanyaggal való ellátása, valamint a termékek értékesítése.”³⁰² Egy másik szakvélemény szerint az erdélyi „iparban elsődleges fontosságú a vízierő-gazdálkodás kiépítése, a földgáz- és petróleumtermelés fokozása.”³⁰³

A kormányzati beruházások, építkezések (utak, vasutak, középületek) a munkaerő alkalmazásának, kereseti lehetőségeinek a korábbi viszonyokhoz képest, a négy év alatt – a hadigazdálkodás és a rossz mezőgazdasági évek ellenére – kedvező lehetőségeket jelentettek. A kormányzat a kisiparosokat folyamatosan olcsó, olykor fedezet nélküli hitelekkel támogatta. A visszacsatolás utáni hetekben, még a katonai közigazgatás időszakában Csík megyében „segélyt osztottak ki az elszegényedett iparosoknak. A kor-

301 Ruisz Rezső: Ipar és kereskedelem az erdélyi városokban. Hitel. IX. évf. 1944. 7. 401–408 p.

302 Oberding i.m. 521–522.

303 *Dr. vitéz Gyulai Tibor*: Az erdélyi iparfejlesztés kilátásai. In: *Kárpátmedence*. 1941. május. 47–49 p.

mány átérezve azt a nehéz sorsot, amelyben elszegényedett iparosaink vergődnek, a városparancsnokság útján közel 5 400 pengőt, 160 000 lejt osztott ki a szegény iparosok között.”³⁰⁴ 1943. őszén az addigi hitellehetőségeket a Székely Kamarai Közlöny így foglalta össze:

„A kisiparosságnak hitellel való ellátása terén igen fontos szerepet tölt be az úgynevezett kisipari hitelakció. Az elmúlt években igen nagyszámú kisiparos jutott hitelhez az akció keretében és így lehetővé vált részére a termelés folytatása esetleg annak fokozása. Eredetileg egy személy részére legfeljebb 500 P hitel volt folyósítható az akció keretében. Ezt az összeget később 800 P-re emelték. Az iparügyi miniszter e kölcsön legmagasabb összegét 1 500 P-re emelte fel. Kivételes esetekben pedig 2 000 P hitel is folyósítható. A kisipari hitelakció keretében folyósítható hitel legmagasabb összegének ily nagyarányú emelésére a nyersanyagárak, a munkabérek és egyéb üzemi költségek nagyarányú emelkedése miatt volt szükség... Az iparügyi kormányzat terve pedig az, hogy a kisipar számára a mostani nehéz viszonyok között is biztosítsa a boldogulás lehetőségét.”³⁰⁵

1944-ben a „kisipar hitelezése kérdésében a kormány a bankszerű fedezettel nem bíró iparosok részére folyósítható kölcsönösszeg felső határát a változott viszonyok figyelembevételével, 500 pengőről 1 000 pengőre, illetve kivételes esetekben 1 500 pengőre emelte fel. A fedezetnélküli kisipari hitel igen eredményesen bevált a gyakorlatban: ezekből a hitelfolyósításokból sok száz iparos találta meg boldogulását és a hitelezésekből veszteség alig származott.”³⁰⁶

Az ipari munkavállalók érdekeinek védelmére 1943. őszén az iparügyi miniszter a székelyföldi városokban „felállította a munkakamarai ügyészi intézményt, kizárólag jogi képzettségű és munkaügyekben jártas ügyvédek szerződtetvén, akik a kolozsvá-

304 *Csíki Néplap*, 1940. november 20.

305 *Székely Kamarai Közlöny*. Közgazdasági kereskedelmi és ipari szaklap I évf. 1. szám. 1943 nov. 15.

306 *Az Erdélyrészi Gazdasági Tanács ülései*. 1944. március 1.

ri munkakamarától, illetve az ipari minisztériumtól fizetett díjazás ellenében ügyvédi irodájukba díjtalanul állnak a munkaügyekben a munkavállalók rendelkezésére, számukra díjtalanul adnak szakszerű felvilágosításokat, mint az érdekeltek ügyvédei tárgyalnak a munkaadókkal a vitás kérdésekben és szükség esetén lefolytatják a pereket is.³⁰⁷

A korszak egyik legfontosabb ipari – és modernizációs – problémája a Székelyföld villamosításának kérdése volt. A villamosítást szorgalmazó szakemberek, politikusok a székelység gazdasági felemelkedésének legfontosabb feltételét a városok és községek villamosításában látták.

Kis helyi áramfejlesztő telepek korábban léteztek, ezek részben vízi turbinák, részben fagázmotoros erőművek energiatermelésére épültek (a városokban és fürdőhelyeken: Tusnádon, a Gyilkos tónál). A falvak villamosítására – a Csíki medencében – az első kezdeményezések 1941. nyarán történtek. Tizenhárom alsíki község közbirtokossága (Tusnád, Lázárfalva, Csikkozmas, Csekefalva, Csíkszentmárton, Verebes, Csíkszentsimon, Csatószeg, Csíkszentimre, Csíkszentkirály, Bánkfalva, Csíkszentgyörgy és Csíkménaság) megalakította az Alsíki Villamossági Szövetkezetet 350 000 pengő alaptőkével melyhez a közbirtokosságok még hozzáadtak 150 000 pengő értékű faszolgáltatást. Az igazgatóság tagjai a tizenhárom község közbirtokossági elnökei voltak.

Az iparügyi miniszter küldötte részletes terveket készített és a műszaki tanácsadás feladatát is ellátta, a községek a villamos üzem és a hálózatok felállításának munkálataihoz szükséges összegek előteremtésére rendkívüli erdővágások engedélyezését határozták el.³⁰⁸

Az EGT javaslatára 1941 augusztusában az iparügyi miniszter a székelyföldi megyei városok valamint „Udvarhely, Csík és

307 *Gyergyó és vidéke*, 1943. szeptember 10.

308 *Csíki Lapok*, 1941. július 27.

Háromszék vármegyék községeinek villamosítása érdekében szakértőket küldött ki a helyszíni felvételezések megejtésére.”³⁰⁹

1942. tavaszán Kászonfeltíz község fordult kéréssel az EGT-hoz, hogy megnyerje közbenjárását a község villamosítására, az Alcsíki Villamosítási Szövetkezethez kapcsolódva.³¹⁰ 1941. végén a Gyergyói medencében is „megalakul a gyergyószentmiklósi villamossági részvénytársaság, melynek feladata lesz a város és a környékbeli falvak villamos áram vezetékebe való bekapcsolása és villamosítása. A Gyilkos-tói nagy villamos erőmű építése így most már biztosítva van. Ennek az Rt.-nek fő részvényese a város lesz, melyre már ajándékképpen a belügyminisztériumtól 70 000 P. -t az iparügyi minisztériumtól pedig 120.000 Pengőt kaptunk, hogy ezzel az összeggel biztosíthassuk részvénytöbbségünket” – írta a *Gyergyó és vidéke*.³¹¹

A villamosítás ügyét a politikusok is felvállalták: 1942. április végén a Kolozsvárra látogató Kállay Miklós miniszterelnöknek és Varga József iparügyi miniszternek a székelyföldi országgyűlési képviselők „részletesen kidolgozott emlékiratot nyújtottak át a Székelyföld villamosítása tárgyában.” Az emlékirat kifejti, hogy a „Székelyföld jólétének megteremtése csak az iparosítás által történhet. E probléma megoldása kapcsán megszülethetik a nagyvonalú székely ipar és ezzel egyidejűleg valóra válik a székelység általános gazdasági felemelkedése.”³¹² Az emlékirat következménye lehetett, hogy rövidesen „az Oltvidéki Villamossági Rt a m. kir. iparügyi miniszter úrtól az engedélyokiratot megkapta s a minisztérium által a hálózat kiépítésére rendelkezésre bocsátott 650.000 pengőnyi összegből az Alcsíki Villamossági Rt. 250 000 pengő váltókölcsonnt már fel is vett.”³¹³

1943 tavaszán Csík megye alispánja a törvényhatósági gyűlésen beszámolt az eredményekről: „az alcsíki községek villamosításával

309 *Csíki Néplap*, 1941. augusztus 6.

310 *Csíki Lapok*, 1942. április 19.

311 *Gyergyó és vidéke*, 1941. december 13.

312 *Csíki Lapok*, 1942. május 3.

313 *Csíkvármegye Hivatalos Lapja*, 1942. 14. 90 p.

kapcsolatban jelentem, hogy 1942 év december hó 21-én Csíkszentmárton, Csíkcekefalva, Tusnád, Csíkverebes, Csíkszentsimon, Kozmás és Lázárfalva községekben, folyó év február havában Csíkszentimrén, márciusban Csíkszentkirály községben, áprilisban pedig Csíkszentgyörgy és Csíkdánfalva egy részében az áramszolgáltatás megindult.”³¹⁴

1942 augusztusában a helyi kezdeményezéseknél átfogóbb koncepció keretében Budapesten megalakult „ünnepélyes keretek között a Székelyföldi Villamosművek Rt. A közgyűlésen részt vettek Varga József, Bánffy Dániel, Antal István és Lukács Béla miniszterek. Az új vállalat alaptőkéjét – amelyből az államkincstár 10 millió pengőt jegyzett – 20 millió pengőre tervezik.”³¹⁵

Az új vállalat az ipari miniszter engedélyokirata szerint állami kedvezményekben részesült, „az üzembe helyezés napjától számítandó tizenöt évre előre” cserébe egyéb kikötések mellett köteles „a teljes kiépítés után legalább 110 magyar honos munkást foglalkoztatni.”³¹⁶ A Villamosművek Rt. a Székelyföld villamosítási tervét a mezőségi földgázra alapozta, a következő évben: „16 és fél millió pengő alaptőkével kezdte meg működését a Székelyföldi Villamosművek RT. Petele és Körtvélyfája közötti gázzal a 10 000 lóerős svájci erőmű. A tervek szerint a Marosvásárhely–Székelyudvarhely–Csíkszereda távvezeték 60 000 voltos, Csíkszeredánál a vezeték észak és déli irányban kétfele ágazna, Gyergyószentmiklós és Sepsiszentgyörgy–Kézdivásárhely irányába. A távvezeték építését Csíkszeredán kezdték meg, 1943 decemberében „áthaladtak a Tolvajos tetőn és közelednek Székelyudvarhelyhez.”³¹⁷

A villamosítás mellett az udvarhelyiek másik reménye „az erdőszentgyörgyi gáznak Udvarhelyre történhető bevezetése, amely a vármegye iparosodása érdekében feltétlenül szüksé-

314 Uo. 1943. 14 sz.

315 *Székelység*, 1942. május–augusztus 5–8 sz. II évf. 51 p.

316 *Udvarhely Vármegye Hivatalos Lapja*, 1943. május 13. 72. p.

317 *Gyergyó és vidéke*, 1943. december 10.

ges.”³¹⁸ Az ügyben a törvényhatóság közigazgatási bizottsága felirattal fordult az iparügyi kormányzathoz, de eredmény nélkül.

A Székelyföldön – de különösen a két vizsgált megyében – az ipar területi szerkezeti átalakításában a rövid négy év és a hadigazdálkodás körülményei között lényeges változások nem következtek be. A legfontosabb ipari építkezések, vállalatalapítások a mezőgazdasági nyersanyag- és ffeldolgozó iparban történtek. Ekkor épült a csíkszentsimoni keményítőgyár, ugyanitt a dongagyár, a gyergyószárhegyi és a csíkmenasági lenfeldolgozó (ez utóbbi nem jutott el a termelésig). Ezekről az építkezésekről a mezőgazdasági támogatásokat és a szövetkezeti tevékenységet tárgyaló előbbi fejezetekben már szóltunk.

Kereskedelem

A székelyföldi kiskereskedelmet a szabad piaci forgalmon kívül, a fogyasztási szövetkezetek hálózata és a magánkereskedelmi egységek bonyolították.

A szövetkezeti szerveződések erdélyi múltja, társadalmi szerepe, szolidáris jellege és a piaci törvények szerint működő tőkés kereskedelem közötti ellentétek a visszacsatolás után hamarosan felszínre kerültek. Az EGT és az iparkamarák igyekeztek a magántőke érdekeit védeni, míg a társadalmi szervezetek képviselői, az erdélyi politikusok és közéleti szereplők többsége a szövetkezeti eszmét védelmezték. Úgy vélem a sajtóban, közéleti fórumokon, politikai, társadalmi szervezetekben folyó vitában a felszín alatt az archaikus társadalmi értékek és a kapitalista érdekek, szabadpiaci viszonyok konfliktusáról volt szó.

Az EGT 1941. nyarán „foglalkozott azokkal az érdekellentétekkel, amelyek a szövetkezetek és a magánkereskedelem között megállapíthatók. A Tanácsnak az a véleménye, hogy a magyar kereskedő osztály kialakulása és megerősödése az erdélyi részekben csakolyan nemzeti érdek, mint a kisembereknek szövetkezetekbe tömörülése. Kéri tehát a Hangyát, hogy ott ahol a magyar

318 *Udvarhely Vármegye Hivatalos Lapja*, 1942. december 17.

kereskedelem kialakulása és megerősödése tapasztalható, szövetkezetek alakulását ne szorgalmazza.”³¹⁹

Az Erdélyrészi Hangya marosvásárhelyi közgyűlésén ugyanekkor (1941. júl. 31.) a háromszéki képviselők a hatósági intézmények szövetkezet-ellenes magatartására panaszkodtak: „rámutatnak arra, hogy amíg a kormány minden eszközzel támogatja az erdélyi szövetkezeti mozgalmat, addig a hatóságok minden eszközzel gátolni igyekeznek annak terjedését és ez a legsúlyosabb panaszra ad okot.”³²⁰

A szövetkezeti kereskedelmet védelmezők fő érve az volt, hogy „adófizetés szempontjából a szövetkezetek óriási hátrányban vannak a kiskereskedőkkel szemben, mert költségvetésük alapján 100%-ban adóznak, míg a kiskereskedők azt az előnyt élvezik, hogy a könyvelés alól fel vannak mentve, bevallásuk szerint adóznak. A múltban a szövetkezetek a román szövetkezeti törvény értelmében ennek az igazságtalanságnak az ellensúlyozásaképpen 50%-os adókedvezményt élveztek. Így közelítette meg az igazságos adózást a szövetkezeti törvény. Ma azonban egy ilyen törvény hiánya óriási előnyt jelent a kiskereskedőknek, adózás szempontjából.”³²¹

Az EMGE-nek széles társadalmi bázisa volt, aktivistái is a szövetkezeti kereskedelem védelmében érveltek. Az egyik magántőkés kereskedelmi vállalkozásról a kormányzathoz küldött EMGE jelentésben az alábbiak olvashatók: „A Globus egy nagy hatalommá nőtte ki magát és csodálatos, hogy nem lehet megrendszabályozni. A Globus mérlegében az alaptőkéhez viszonyítva olyan óriási nyereség van kimutatva, hogyha tekintetbe vesszük milyen kevés nyereség és munkadíj jut az iparosoknak, milyen elenyészően csekély nyereség jut az állatgazdáknak, akkor igazán felháborító... A Globus és a többi egyesek tönkreteszik az országot. Gazdaközönségünk kéri a kormányzatot, hogy ezek a gazdasérelmek a

319 *Csiki Lapok*, 1941. július 13.

320 *Fol Hung.* 3634/2. 9. p

321 Korparich Ede: Szövetkezés mint feladat. *Erdélyrészi Hangya Naptár*, 1942. 122 p.

legnagyobb nyomatékkkal vizsgáltsassanak ki, a jogtalan haszonszerzők pedig az őket megillető helyre jussanak.”³²²

Egy erdélyi gazdasági szakíró szerint a fogyasztási szövetkezetek az állami támogatást az árueelosztásban való részesedésben élvezik: „a számadatok kétségen felül beigazolják, hogy a magánvállalkozás összehasonlíthatatlanul nagyobb mértékben élvezi az állami protekcionizmust az olcsó kölcsönök és kijelölések révén, mégis a magánkereskedelem részéről érte támadás a fogyasztási szövetkezeteket, hogy védje meg a fogyasztási szövetkezetek versenyével szemben... Ma a rögzített árak mellett kereskedelmi versenyről már nem beszélhetünk, ami teljesen érthetlenné teszi a magánkereskedelem panaszát.”³²³

A magánkereskedelem és a fogyasztási szövetkezetek között „dúló harc” rendezésére az EGT közvetítésével az Erdélyrészi Hangya Központ az Erdélyi Kereskedelmi és Iparkamarák (a magánkereskedelem képviselői) között 1943-ban egyezmény jött létre. Az egyezmény korlátozta a szövetkezetek mozgásterét: „új fogyasztási szövetkezetek csak ott alakulhatnak, ahol a lakosság a magánkereskedelem sérelme nélkül képes az új alakulatot fenntartani, ahol az újonnan alakítandó szövetkezet a magánkereskedelem vevőkörének csak egy részét is elvonná, szövetkezet nem alakulhat.” Az egyezménynek ez „a kitétele a legsúlyosabban sérti a szövetkezeti szabadság elvét. A fogyasztási szövetkezeti mozgalom jövőbeni fejlődésének határvonalát a magánkereskedelem egyszer s mindenkorra lerögzítette.”³²⁴

Az Erdélyi Párt Udvarhely megyei szervezetében többségben voltak a magánkereskedelmi érdekek védelmezői, a pártszervezet is akciót indított a magánkereskedelem védelmében. Az Erdélyrészi Hangya közgyűlésén „Korparich Ede elnök ismerteti azt az akciót, amelyet az Erdélyi Párt Udvarhely megyei tagozata indított és amely a keresztény kiskereskedők bevonásával tartott értekez-

322 MOL K. 184 1942 46 126061. Az EMGE 1942. április havi helyzetjelentése. 250 p.

323 Dr. Oberding József György: A fogyasztási szövetkezet és a magánkereskedelem viszonya Erdélyben. In: *Erdélyi Szemle*, 1942. szeptember.

324 Uo.

leten kimondta, hogy a Hangya Szövetkezetek csak olyan községekben alakulhatnak, ahol keresztény kiskereskedő nincs, ahol pedig ilyen keresztény kiskereskedő működik és szövetkezet is van, kívánatos a szövetkezet beszüntetése.”³²⁵

A vita a kétféle kereskedelmi szervezet között 1943-ban is folytatódott a sajtóban. Az *Erdélyi Szemle* 1943/1 számában Torda Balázs úgy vélte, hogy „a magasabb állami és nemzeti érdekek előtt a szövetkezeti elveknek is meg kell hajolniuk... a fogyasztási szövetkezetek helyett inkább egészséges irányba dolgozó termelő és beszerző szövetkezeteket kellene létesíteni...” A folyóirat 4. számában a szövetkezetek védelmében újra megszólalt Oberding József György, leszögezve, hogy: „a szövetkezeti mozgalom egészen más gazdaságpolitikai világnézetet vall, mint a nyereségelvnek hódoló magánkereskedelem.”³²⁶

Az egyezmények, egyeztetések nem oldották meg a konfliktust, 1944 nyarán is ugyanolyan éles volt a kétféle tulajdonú kereskedelmi szerveződés közötti ellentét: „a kereskedelem átállítása újra felvetette a Szövetkezetek problémáját. Manapság, mikor a kereskedelemből teljesen eltűnt a zsidó tőke és a zsidó vezetés, szükségtelen a jelenlegi túlméretezett szövetkezeti keret fenntartása és felesleges. Felesleges, mert ma a kereskedelem önálló árpolitikát nem követhet, a termelői és fogyasztói árakat hatósági úton állapítják meg, úgy szintén hatóságilag van megállapítva a haszonkulcs is, így tehát a szövetkezet fenntartása nem egyéb, mint nehezen kibírható verseny támasztás a feltörő új kereskedelemnek... Az államnak nem előnyös a szövetkezetek előtérbe helyezése, mert az adózásban és a közterhek viselésében sokkal kevesebb részt vállalnak, mint egyéni cégeink. Súlyosbítja a helyzetet az, hogy mindez a Székelyföldön történik, ahol a mezőgazdasági lehetőségek meglehetősen korlátozottak és az iparosítás igen kezdetleges stádiumban van. Ha az Erdélyrészi Hangya által

325 A Hangya közgyűlések jkv. 290 p.

326 *Erdélyi Szemle*, 1943. szeptember.

lebonyolított hetvenmillió forgalmat szétosztanánk a székelyföldi kis és nagykereskedelem között, úgy jó párszáz újabb önálló keresztény székely kiskereskedőt tudnánk megélhetéshez segíteni, s ezeket családtagjaival, alkalmazottaival számítva nyugodtan mondhatjuk: pár ezer ember kenyere lenne a Székelyföldön biztosítva.³²⁷

A szabad tőkeáramlásnak nemcsak az erdélyi közéleti szereplők diskurzusaiban, a gazdasági és műszaki szakemberek körében is jelentős ellenzéke volt. Szabó István okleveles gépészmérnök *A székelység hivatása a Kárpát medencében* c. könyvében, a Székelyföld gazdasági fejlesztését az idegen tőke kirekesztésével, szövetségi összefogással gondolta el: „meg kell akadályozni a székelység további kiuzsorázását és ezért a gazdasági fejlesztést csak az állam (önkormányzatok) pénzével s ehhez kapcsolódva egy nagy szövetségi összefogással szabad végrehajtani... A Székelyföldre csak magyar erőkre támaszkodó pénz kerülhet, idegen tőkét a Székelyföldre beengedni nem szabad... A székelységet kárpótolni kell azért az elnyomásért, amelyet eddig elszenvedett s meg kell erősíteni a nagyra nevelt nemzetiségekkel szemben. Kelet kapujában a természeti kincsekben és lehetőségekben gazdag Székelyföldnek tárgyi alapot kell adni a hatalmas ívű fejlődéshez.”³²⁸

A korszakra ma emlékező idős emberek a Hangya szövetségek szerepét egyértelműen jótékonynak, hasznosnak értékelik: megfékezte, ellenőrzés alatt tartotta a magánkereskedelmi árakat is.

327 *Erdélyi Közgazdaság*, Kolozsvár. 1944. augusztus 3. I. évf. 2. sz.

328 *Székelység*, 1944. 2. sz. 13 p. A lap Szabó István okleveles gépészmérnök, *A székelység hivatása a Kárpát medencébe* c. könyvéből idéz részleteket.